

Amadeusz Urbanik

ORCID: 0000-003-3653-6731

Wyższa Szkoła Humanistyczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szczecinie

Polityka etniczna jako przedmiot badań nauk społecznych. Różne podejścia teoretyczne

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.29.6>

Słowa kluczowe: polityka etniczna, polityka narodowościowa, etnopolityka, nauki społeczne

Wprowadzenie

„Polityka etniczna” jest pojęciem niejednoznacznym. Wynika to z przynajmniej dwóch powodów. Po pierwsze, ze skłonności wśród badaczy nauk społecznych, zwłaszcza kręgu kultury anglosaskiej, do niezawężania zakresu i istoty pojęć poprzez nadawanie im definicji, uznając samo definiowanie za zubożające w stosunku do procesu poznawczego¹. Może to niestety prowadzić czasami do sytuacji, w której trudno określić, co jest przedmiotem analizy danej pracy badawczej, a w konsekwencji do błędnego rozumienia tematu. Drugą z przyczyn jest zdecydowana różnica w sposobie pojmowania tegoż zagadnienia przez naukowców Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych oraz autorów z Europy Środkowo-Wschodniej i Rosji. Uzależnione jest to od zróżnicowanej sytuacji etnicznej poszczególnych państw oraz od przyjętej koncepcji polityki narodowościowej kraju pochodzenia badacza². Niniejszy tekst, stanowiący część studiów nad polską polityką etniczną, jest próbą przybliżenia czytelnikom zagadnienia polityki etnicznej jako przedmiotu badań nauk społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem różnych podejść teoretycznych.

¹ Por. R. Zenderowski, *Polityka etniczna — próba (re)konceptualizacji*, [w:] *Polityka etniczna. Teorie, koncepcje, wyzwania*, red. H. Chałupczak et al., Lublin 2015, s. 25–49.

² Por. R. Zenderowski, H. Chałupczak, W. Baluk, *Polityka etniczna: próba teoretycznej konceptualizacji*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015, s. 23–96.

Różne podejścia definicyjne

W wypadku analiz badaczy nauk społecznych kręgu kultury anglosaskiej uwaga ich koncentruje się zarówno na mniejszościach narodowych i etnicznych, jak i na zjawisku imigracji, którego znaczenie w ostatnich latach wzrosło³. Przedmiotem prac badaczy ze Wschodu są z kolei mniejszości narodowe i etniczne o charakterze autochtonicznym, a całkowicie pomijany w ich rozważaniach jest wątek grup ludności napływowej. Jest to efekt odmiennych sposobów postrzegania relacji pomiędzy polityką a etnicznością. W zachodnich kręgach nauki zwykło przyjmować się, że w krajach Europy Zachodniej i Ameryki Północnej, w przeciwieństwie do państw Europy Wschodniej, w procesie budowy państw narodowych skutecznie oddzielono te dwie rzeczy⁴. Friedrich Meinecke, Hans Kohn oraz John Petrov Plamenatz wspólnie, acz nie *par excellence*, wypracowali dychotomiczną klasyfikację narodów, która w sposób bezpośredni wpłynęła na taki stan rzeczy. Meinecke dokonał podziału wspólnot narodowych na te, których elementami zespalającymi są wspólna historia i tradycja polityczna, określone przez niego mianem *staatsnation*, oraz te, dla których najważniejsze jest wspólne odtwarzanie i przeżywanie dorobku kulturowego, nazwane *kulturnation*⁵. Na podstawie tego podziału Kohn wyróżnił dwa modele nacjonalizmu — polityczny i obywatelski nacjonalizm zachodni oraz etniczny i kulturowy nacjonalizm wschodni. Pierwszy — wyrosły na gruncie liberalizmu, drugi — o charakterze pierwotnym⁶. Koncepcja ta, rozwinięta w późniejszym czasie jeszcze przez Plamenatza⁷, pomimo coraz częstszych głosów krytyki i zarzutów opieranie się na błędnych założeniach⁸ wciąż jest źródłem różnego sposobu postrzegania i definiowania zagadnień polityki etnicznej przez badaczy Europy Zachodniej i Ameryki oraz przedstawicieli Europy Wschodniej i Azji.

Bez względu na różnice w sposobach definiowania można określić pewne wspólne cechy w podejściu do zagadnień polityki etnicznej w ogóle. Udało się to Radosławowi Zenderowskiemu, który przeanalizował między innymi kontekst semantyczny występowania rozważań z zakresu polityki etnicznej. Stwierdził on, iż problematyka polityki etnicznej, jako istotny wątek, pojawia się w rozważaniach na temat:

- ochrony mniejszości etnicznych/narodowych;
- łamanie praw mniejszości etnicznych/narodowych;
- separatyzmów etnicznych oraz ruchów irredentystycznych — stosunku państwa do ruchów separatystycznych i irredentystycznych;

³ Zob. między innymi D.S. Massey *et al.*, *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millenium*, Oxford 1998; S. Castles, H. de Haas, M.J. Miller, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, London 2014.

⁴ R. Zenderowski, H. Chałupczak, W. Baluk, *op. cit.*, s. 38.

⁵ Por. F. Meinecke, *Weltbürgertum und Nationalstaat*, München 1962.

⁶ Por. H. Kohn, *The Idea of Nationalism. A Study in its Origins and Background*, New York 1948.

⁷ Por. J. Plamenatz, *Two types of nationalism*, [w:] *Nationalism: the Nature and Evolution of an Idea*, red. E. Kamenka, London 1976, s. 22–37.

⁸ Zob. między innymi W. Kymlicka, *Nation-building and minority rights: comparing West and East*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 26, 2000, nr 2, s. 183–212.

- polityki nacjonalistycznej, dyskursu nacjonalistycznego;
- konfliktów etnicznych;
- unormowań statusu mniejszości etnicznych czy grup etnicznych w państwie niemającym narodu tytularnego na poziomie formy państwa i ustroju/systemu politycznego;
- systemów partyjnych w państwach wieloetnicznych;
- polityk szczegółowych państwa, zwłaszcza polityki wyznaniowej, językowej, edukacyjnej, imigracyjnej, historycznej;
- demografii etnicznej, głównie w kontekście spisów powszechnych;
- stosunków międzypaństwowych, w których ważną determinantą są nierozwiązane kwestie etniczne⁹.

Wskazał on również na istnienie dwóch generalnych paradygmatów myślenia o polityce etnicznej. Zwrócił uwagę,

że bardzo wyraźnie widać opozycję między polityką etniczną rozumianą w kategoriach/perspektywie konfliktu etnicznego i pełnej napięć redystrybucji ograniczonych zasobów materialnych i niematerialnych między poszczególne grupy etniczne/narody a polityką etniczną pojmowaną w kategoriach/perspektywie współpracy międzyetnicznej, której celem jest wzajemne uzgadnianie interesów poszczególnych grup etnicznych lub narodowych i dążenie do zachowania pokojowych stosunków między grupami etnicznymi/narodami zamieszkującymi dane państwo. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z Hobbesowskim paradygmatem walki wszystkich ze wszystkimi o ograniczone zasoby, w drugim — z Kantowskim paradygmatem racjonalnej współpracy na bazie przekonania, że stosunki społeczne nie są grą o sumie zero i że konflikt generuje straty po obydwu stronach, podczas gdy kooperacja zwiększa zyski wszystkich uczestników¹⁰.

We wschodnioeuropejskiej literaturze przedmiotu, której zdecydowaną większość tworzą opracowania rosyjskojęzyczne, „polityka etniczna” często określana jest zamiennie jako „polityka mniejszościowa”, „etnopolityka”, „polityka narodowościowa” bądź też „polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych”¹¹.

Jednym z rosyjskich badaczy zajmujących się problematyką etniczności jest Gamlet Tavadov. Definiuje on politykę etniczną jako

system środków ustawodawczych, organizacyjnych i ideologicznych, realizowanych przez państwo, których celem jest uwzględnienie interesów etnicznych, rozwiązywanie sprzeczności w sferze stosunków etnicznych. Innymi słowy etnopolityka to celowa działalność, zmierzająca do regulacji stosunków etnicznych, zatwierdzona w odpowiednich dokumentach politycznych i aktach prawnych¹².

Opisując politykę etniczną Federacji Rosyjskiej, kolejny rosyjski badacz etniczności Mikhail Guboglo określa ją jako

kompleks środków politycznych, ideologicznych i organizacyjnych, realizowanych w sferach stosunków etnopaństwowych (pionowo-hierarchicznych) oraz międzyetnicznych (poziomych) organów władzy państwowej wspólnie z organizacjami narodowo-kulturowymi w celu stworzenia warunków zachowania i rozwoju wspólnot etnicznych, utrwalenia jedności narodowej Federacji Rosyjskiej, przestrzegania indywidual-

⁹ R. Zenderowski, *op. cit.*, s. 31–32.

¹⁰ *Ibidem*, s. 32.

¹¹ Por. H. Chałupczak, *Paradygmat badawczy polityki etnicznej jako polityki publicznej państwa*, [w:] *Polska i Europa wobec wyzwań współczesnego świata. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce i w Europie*, red. A. Sakson, Toruń 2013, s. 11–28.

¹² G. Tavadov, *Etnologia*, Moskwa 2004, s. 323; por. A. Wierzbicki, *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa 2008, s. 43.

nych i zbiorowych praw i wolności, realizacji interesów każdej wspólnoty etnicznej, uwzględniając specyfikę ich mentalności, sposobu życia, historii, dziedzictwa kulturowego, niezależnie od liczebności oraz zwartego bądź rozproszonego zamieszkania¹³.

Dina Zisserman-Brodsky na potrzeby swojej pracy dotyczącej polityki etnicznej w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich definiuje ją natomiast

jako polityczną asertywność, którą przejawiają grupy etniczne, w tym żądania, strategie, orientacje, ideologie polityczne i cele, za pomocą których dążą one do zmiany bądź wzmocnienia swego statusu w ramach lub poza istniejącymi strukturami państwa¹⁴.

Równie bogaty dorobek definicyjny zawierają opracowania autorstwa ukraińskich badaczy. Wołodmyr Jewtuch określa etnopolitykę, jako

całokształt działań politycznych w dziedzinie rozwoju narodowego oraz stosunków międzyetnicznych, realizowanych zarówno przez państwo (poprzez jego organy), jak i przez inne struktury społeczne, np. partie polityczne, organizacje wspólnot etnicznych¹⁵.

Z kolei Oleksandr W. Antoniuk pod pojęciem etnopolityki rozumie

działalność państwa oraz jego organów w celu odrodzenia oraz umożliwienia dalszego rozwoju i uczestnictwa w procesach politycznych państwa poszczególnych komponentów składających się na pojęcie narodu ukraińskiego — przedstawicieli narodowości tytularnej, narodów autochtonicznych oraz mniejszości narodowych państwa; zacieśnienia kontaktów z diasporą ukraińską oraz osobami innego pochodzenia etnicznego wywodzących się z Ukrainy; eliminacji negatywnych czynników mających wpływ na wzrost napięcia międzyetnicznego w społeczeństwie oraz będących przyczyną powstania konfliktów o podłożu etnicznym; regulacji procesów migracyjnych¹⁶.

Najwzięźlejszą definicję podaje Oleksandr Majboroda. Według teje jest to „dziedzina życia społecznego w państwach wieloetnicznych, obejmująca stosunki narodu państwowego (państwa) z grupami etnicznymi, a także poszczególnych grup etnicznych między sobą”¹⁷.

W Polsce najczęściej używanymi terminami w odniesieniu do działań podejmowanych przez państwo w stosunku do mniejszości narodowych i etnicznych są „polityka narodowościowa” (w odniesieniu do kwestii historycznych ujmujących elementy polityki demograficznej) lub „polityka etniczna” (w odniesieniu do współczesnych stosunków etnicznych i narodowościowych)¹⁸. Tak wyraźnego rozróżnienia dokonano w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku, a było ono efektem pojawienia się w granicach państwa polskiego nowych mniejszości, dokonanych zmian w zakresie prawa oraz rzeczy-

¹³ M. Guboglo, *Identifikacja identyczności. Etnosociologiceskie ocerki*, Moskwa 2003, s. 723; por. A. Wierzbicki, *Rosja. Etniczność i polityka*, Warszawa 2011, s. 189.

¹⁴ D. Zisserman-Brodsky, *Costructing Ethnopolitics in the Soviet Union. Samizdat, Depravation and the Rise of Ethnic Nationalism*, New York 2003, s. 1.

¹⁵ W. Jewtuch, *Etnopolityka w Ukraini: prawnycyzyj ta kulturologicznyj aspekty*, Kiev 1997, s. 3; por. R. Zenderowski, H. Chałupczak, W. Baluk, *op. cit.*, s. 42.

¹⁶ O. W. Antoniuk, *Osnowy etnopolityky*, Kijów 2005, s. 23; por. N. Horska, *Aktywność narodowa mniejszości rosyjskiej na Ukrainie (1991–2004)*, Toruń 2009, s. 99.

¹⁷ O. Majboroda, *Etnopolityka*, [hasło w:] *Mala encyklopedija etnoderżawoznastwa*, red. J. Rymarenko, Kiev 1996, s. 488; por. N. Horska, *op. cit.*, s. 98.

¹⁸ R. Zenderowski, H. Chałupczak, W. Baluk, *op. cit.*, s. 26.

wistego udziału przedstawicieli mniejszości w jej realizacji¹⁹. Oprócz dwóch wymienionych w dyskursie naukowym funkcjonuje również termin „etnopolityka”.

Spośród polskich definicji polityki narodowościowej wymienić należy trzy najczęściej przywoływane w pracach naukowych. Pierwsza została opublikowana na początku lat siedemdziesiątych przez Kazimierza Wasiaka. Według niego polityka narodowościowa to

programowanie i stosowanie w odniesieniu do mniejszości narodowych żyjących w granicach państwa określonych rozwiązań politycznych, zmierzających do ukształtowania pożądanego położenia tych mniejszości, zgodnie ze społecznymi i ustrojowymi interesami danego państwa²⁰.

Tak pojmowana polityka narodowościowa była realizowana w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przez jej władze²¹.

Odmienne punkty widzenia został zaprezentowany w definicji autorstwa Kazimierza Pudły. Dla niego

polityka narodowościowa to działalność ośrodka kierowniczego państwa zmierzająca do realizacji przyjętej koncepcji w stosunku do ludności różniącej się od tej, która w nim dominuje — samoświadomością odrębnego pochodzenia, nazwą własną, kulturą, w tym przeważnie językiem, a często wyznaniem. Reguluje ona wszystkie dziedziny życia zbiorowego tej ludności w społeczeństwie globalnym poprzez akty normatywne i organy uprawnione do podejmowania wobec niej decyzji stanowiących²².

Trzecią definicją polityki narodowościowej jest ta Sławomira Łodzińskiego:

przez pojęcie polityki państwa wobec mniejszości narodowych („polityki narodowościowej państwa”) rozumieć rozwiązania prawne oraz działalność państwowych instytucji centralnych i regionalnych, a także samorządów lokalnych, dotyczące tych społeczności. Ważną rolę odgrywają także poszczególne Kościoły (przede wszystkim katolicki i prawosławny) i wyznania religijne oraz organizacje pozarządowe. Rola państwa jest tu jednak decydująca, gdyż jest ono główną instytucją decydującą o uznaniu określonych grup za „mniejszości narodowe” bądź „etniczne”, przyznawaniu im określonych specjalnych uprawnień, środków na ich realizację oraz przeciwdziałaniu dyskryminacji etnicznej²³.

Drugim najczęściej wykorzystywanym w odniesieniu do współczesnych stosunków etnicznych i narodowościowych terminem jest „polityka etniczna”. I w tym wypadku należy przytoczyć co najmniej trzy najpopularniejsze wśród polskich badaczy zagadnień etniczności definicje. Autorem pierwszej z nich jest wspomniany już wcześniej Kazimierz Pudło, dla którego „polityka etniczna to zespół wielostronnych przedsięwzięć centralnych ośrodków kierowniczych państwa, zmierzających do realizacji określonych koncepcji działania wobec mniejszości narodowych”²⁴.

¹⁹ M. Giedrojc, *Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu jako podmiot polityki etnicznej (1989–2011)*, Szczecin 2014, s. 41.

²⁰ K. Wasiak, *Mniejszości narodowe i polityka państwa*, „Biuletyn Naukowy Zakładu Stosunków Międzynarodowych Instytutu Śląskiego w Opolu” 1973, nr 3, s. 91.

²¹ M. Giedrojc, *op. cit.*, s. 41.

²² K. Pudło, *Polityka państwa polskiego wobec ludności ukraińskiej (1944–1991)*, „Sprawy Narodowościowe” 1993, nr 1, s. 154.

²³ S. Łodziński, *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2005, s. 79.

²⁴ K. Pudło, *Polityka etniczna państw (wewnętrzne i zewnętrzne jej determinanty)*, [w:] *Studia i szkice z dziejów najnowszych, politologii i socjologii*, red. R. Gelles, M. Wolański, Wrocław 1994, s. 107–114; por. H. Chałupczak, *op. cit.*, s. 16.

Autorem, którego definicji nie można pominąć, jest Walter Żelazny. Rozpatruje on politykę etniczną w sferze badań jako dyscyplinę opisową i normatywną, która wskazuje na stosunek państwa do mniejszości²⁵. Pod samym zaś pojęciem rozumie „sposób radzenia sobie państwa i jego systemu prawnego ze zróżnicowaniem etnicznym społeczeństwa, praktyką polityczną, jaką stosują państwa wobec mniejszości i grup etnicznych”²⁶.

Twórcą bodaj najbardziej rozpowszechnionej definicji tego zagadnienia jest Henryk Chałupczak. Proponuje on,

by za politykę etniczną, rozumianą jako polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych, uznać przyjęty i realizowany przez ośrodek decyzyjny (władzę publiczną reprezentowaną przez określone prawem podmioty) zespół działań determinowanych czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi (międzynarodowymi), zmierzających do efektywnego rozwiązywania problemów mniejszości narodowych i etnicznych oraz zagadnień z tym związanych²⁷

czy krócej „przyjęty i realizowany przez państwo oraz jego organy zespół działań na rzecz rozwiązywania problemów związanych z istnieniem na jego terytorium mniejszości narodowych i etnicznych”²⁸.

Oprócz wspomnianych w polskim dyskursie naukowym funkcjonuje również termin „etnopolityka”. Jednym z wykorzystujących go autorów jest Andrzej Wierzbicki. Definiuje on etnopolitykę, jako

system regulacji, obowiązujących w organizmie etnopolitycznym (państwie), obejmujący akty normatywne, instytucje, programy i zachowania polityczne, umożliwiające indywidualne i zbiorowe wyrażanie etniczności w polityce, poprzez reprezentacje wspólnot etnicznych w organach władzy i ich partycypację w zarządzaniu państwem, normujący stosunki etniczne między państwem i wspólnotami etnicznymi, jak również między samymi wspólnotami, a także normujący politykę językową²⁹.

Z przedstawionych definicji „polityki narodowościowej”, „polityki etnicznej” czy „etnopolityki” wynika, że głównym ich podmiotem, w większości, jest państwo, które za pośrednictwem swoich organów realizuje w stosunku do zamieszkujących jego terytorium mniejszości narodowych i etnicznych zawczasu przygotowaną i sformułowaną politykę, której celem jest usankcjonowanie (nadanie mocy urzędowej) określonych relacji pomiędzy wspomnianym państwem a rzeszonymi mniejszościami. O ile kwestie definicyjne są bardzo ważne, zwłaszcza z punktu widzenia naukowego, o tyle równie istotny wydaje się właśnie sposób realizacji owej polityki.

Typologie i modele

Lektura literatury przedmiotu prowadzi do konkluzji, że polityka etniczna opiera się na dwóch typach rozwiązań — radykalnych (polegających na odrzuceniu lub zniesieniu problemu mniejszości narodowych przy użyciu gamy technik eliminacji, takich jak

²⁵ M. Giedrojc, *op. cit.*, s. 44.

²⁶ W. Żelazny, *Etniczność. Ład — konflikt — sprawiedliwość*, Poznań 2006, s. 174.

²⁷ H. Chałupczak, *op. cit.*, s. 17.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ A. Wierzbicki, *Etnopolityka...*, s. 44–45.

przymusowa asymilacja, przemieszczenie ludności, rewizja granic, eksterminacja fizyczna) i kompromisowych (polegających na zastosowaniu środków ochrony tożsamości grup narodowych)³⁰.

Takiego podziału dokonał między innymi Erwin Adler. Do pierwszej grupy rozwiązań, o charakterze negatywnym, zaliczył ucisk i przymusową asymilację, wypieranie, wypędzenia i deportacje, eksterminacje oraz segregacje. W grupie drugiej, o charakterze pozytywnym, znalazły się uznanie autonomii kulturalnej, autonomia terytorialna oraz prawo do samostanowienia³¹.

Podobną typologię rozwiązań sformułował Kazimierz Krzysztofek, wymieniając wśród nich fizyczną likwidację mniejszości, czystki etniczne, asymilację, usankcjonowany pluralizm etniczny i integrację obywatelską z poszanowaniem „prawa do różnicy”³².

Jeszcze innego rozróżnienia dokonał Ziemowit Jacek Pietraś. Wskazał on na cztery podstawowe modele polityki państwowej wobec mniejszości:

- politykę absorpcji lub asymilacji;
- politykę odrzucania i dyskryminacji;
- politykę selektywną, gdy państwo akceptuje jakąś część grupy mniejszościowej, a innej nie akceptuje;
- politykę daltonistyczną, polegającą na niezauważaniu problemu mniejszości narodowych³³.

Wyróżnienia również czterech odmiennych rodzajów polityki narodowościowej dokonał Krzysztof Jasiewicz:

- polityki dyskryminacji segregacyjnej;
- politykę dyskryminacji denacjonalizacyjnej;
- politykę akceptacji odrębności;
- politykę pluralizmu³⁴.

Marzena Giedrońc zwraca natomiast uwagę na trzy modele polityki etnicznej, ukształtowane przez ustrój państwa (federalny bądź unitarny), sposób organizacji i działalności rządu (dyktatura, monarchia, republika), liczebność i genezę mniejszości narodowych, przyjęte wewnętrzne rozwiązania prawne i umowy międzynarodowe oraz (w niektórych przypadkach) wielkość własnej mniejszości poza granicami³⁵. Są to:

- polityka pluralistyczna;
- polityka integracyjna;
- polityka segregacyjna.

³⁰ J. Mieczkowski, *Między teorią a praktyką polityki wobec mniejszości narodowych w Polsce*, „Acta Politica” 2009, nr 21, s. 22.

³¹ Por. E. Adler, *Nacjonalizm i mniejszości narodowe w Europie*, [w:] *Z dziejów przemian w Europie Środkowo-Południowo-Wschodniej po drugiej wojnie światowej*, red. M. Pułaski, Kraków 1993, s. 74–77.

³² Por. K. Krzysztofek, *Pogranicza i multikulturalizm w rozszerzonej Unii*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1, s. 78–85.

³³ Z.J. Pietraś, *Dyskryminacja mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-Wschodniej*, [w:] *Samoidentyfikacja mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-Wschodniej. Problematyka politologiczna*, red. A. Czarnocki, Lublin 1998, s. 34.

³⁴ Por. K. Jasiewicz, *Czynniki asymilacji narodowej*, „Przegląd Socjologiczny” 29, 1977, s. 349–391.

³⁵ M. Giedrońc, *op. cit.*, s. 48–49.

Podstawową zasadą polityki pluralistycznej

jest równość grupowa, stąd państwo je realizujące stosuje preferencyjne kwoty dla poszczególnych mniejszości w administracji, edukacji, działalności politycznej, dopuszcza autonomię terytorialną mniejszości oraz dwujęzyczność w administracji. Państwo zabezpiecza mniejszościom udział w życiu publicznym, wspomaga zachowanie tożsamości, odrębności etnicznej. Tak realizowana polityka może osłabiać jedność państwa i społeczeństwa, wzmacniając występujące podziały i utrwaląc segregacje poszczególnych narodowości³⁶.

Polityka integracyjna

zakłada równość indywidualną, stąd nie występują specjalne preferencje ani prawa dla poszczególnych jednostek lub grup narodowościowych. W realizacji polityki narodowościowej obowiązuje zasada równości praw człowieka, co wyklucza jakiegokolwiek dodatkowe prawa dla wybranych mniejszości narodowych lub etnicznych. Wymusza to integrację mniejszości z większością, wpływa na jednolitość administracji, prawa i polityki. Państwo, akceptując różnorodność kulturową jako przejaw wolności indywidualnej, nie wspiera jej w szczególnie sposób. Prowadzi to do asymilacji, zaniku tożsamości etnicznej. Realizowana polityka wspiera, preferuje i wzmacnia przede wszystkim większość, czyli naród dominujący³⁷.

W modelu polityki segregacyjnej (dyskryminacji segregacyjnej)

państwo nie dąży ani do integracji, ani do asymilacji, lecz wprowadza separację narodowości, zakazując tworzenia wspólnych instytucji dla wszystkich grup etnicznych, zakaz korzystania z części praw, zawodów i stanowisk dla niektórych grup narodowościowych, czasami także zakaz mieszanych małżeństw. Polityka taka polega na utrzymaniu wzajemnych odrębności i podziałów etnicznych, w konsekwencji prowadzi do wyraźnego wyodrębnienia się mniejszości zarówno w strukturze społecznej, jak i terytorialnej oraz powstania gett narodowościowych³⁸.

Bez względu na to którą z powyższych typologii uznamy za najbardziej adekwatną, wybór określonego modelu polityki etnicznej przez państwo uzależniony jest od przyjęcia przez grupę dominującą w nim etnicznie jednego z czterech podejść ideologicznych względem grup mniejszościowych. Nazwał je Jerzy Jarosław Smolicz i są to: pluralizm zewnętrzny, pluralizm wewnętrzny, monizm hybrydalny, monizm dominujący.

Pluralizm zewnętrzny zakłada, że

każda grupa etniczna może kultywować własne wzory życia wspólnotowego oraz dziedzictwa kulturowego i języka. Nie zwraca się specjalnej uwagi na ułatwienia interakcji kulturowych. Jeśli interakcje zachodzą, dzieje się to w dziedzinie życia ekonomicznego i politycznego. Osobiste systemy jednostkowe pozostają jednak w zasadzie monistyczne³⁹.

Pluralizm wewnętrzny kładzie „nacisk na interakcje kulturowe. Każdy ma możliwość i rzeczywiście uczestniczy w procesie internalizacji wartości kulturowych charakterystycznych dla dwóch (lub więcej) grup przez konstruowanie systemów dualistycznych”⁴⁰.

W monizmie hybrydalnym „istnieją dwa (lub więcej) sposoby życia, języki czy tradycje, które się stopniowo do siebie zbliżają i upodabniają. Każdy z nich nabiera cech drugiego na drodze wymiany i zapożyczeń”⁴¹.

³⁶ *Ibidem*, s. 49.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, s. 49–50.

³⁹ J. Mieczkowski, *op. cit.*, s. 23.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

U podstaw monizmu dominującego stoi „wymóg uznania wyższości grupy dominującej. Inne grupy powinny porzucić swoje własne obyczaje, wierzenia i języki w celu przejścia na pozycję kulturowe grupy dominującej”⁴².

Wszystkie cztery mogą stanowić pierwszy z pięciu czynników decydujących o prawnym wymiarze polityki narodowościowej, które opisała Małgorzata Budyta-Budzyńska. Według niej są nimi:

- wpływ modelu narodu dominującego w danym społeczeństwie, co implikuje sposób podejścia do mniejszości narodowych;
- tradycja prawna danego państwa dotycząca kwestii narodowościowych i obywatelskich;
- przemiana prawa międzynarodowego;
- instytucjonalizacja prawna traktowana jako zabezpieczenie praw mniejszości w nowych demokracjach i przy słabym poziomie społeczeństwa obywatelskiego;
- małe mniejszości (dające możliwość zastosowania dogodnego ustawodawstwa bez zbytnich obciążeń, za to dobrego w działaniach propagandowych)⁴³.

Podsumowanie

Zaprezentowane typologie, modele oraz czynniki mogące kształtować politykę etniczną mają, co oczywiste, charakter *stricte* naukowy i opisowy. Toteż warto w tym miejscu przytoczyć opinię Grzegorza Babińskiego, która bardzo dobrze opisuje cel, jaki przyświeca rzeczywistej polityce etnicznej:

mimo że w teorii i praktyce istnieje wiele modeli polityki wobec mniejszości, to jednak u podstaw prawie każdego z nich leży otwarcie lub milcząco przyjmowane założenie, że asymilacja mniejszości jest procesem naturalnym. Nie ma prawie państw całkowicie jednolitych narodowo, a próby ujednoczenia narodowego społeczeństw wieloetnicznych kończyły się w najlepszym wypadku fiaskiem, najczęściej jednak powodowały wzrost napięć i utrwalały różnicowania. Właśnie takie poglądy i ideologie uważać można za główne przyczyny niepowodzenia polityki etnicznej. To co różni te modele polityki, sprowadza się do form asymilacji, do szybkości procesów integracyjnych i do metod temu służących⁴⁴.

Bibliografia

- Adler E., *Nacjonalizm i mniejszości narodowe w Europie*, [w:] *Z dziejów przemian w Europie Środkowo-Południowo-Wschodniej po drugiej wojnie światowej*, red. M. Pułaski, Kraków 1993.
- Antoniuk O.W., *Osnowy etnopolityki*, Kiev 2005.
- Babiński G., *Nacjonalizmy czy regionalizmy? Ruchy etnoregionalne w Europie*, [w:] *Europa państw — Europa narodów. Problemy etniczne Europy Środkowo-Wschodniej*, red. G. Babiński, W. Miodunka, Kraków 1995.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ M. Budyta-Budzyńska, *Mniejszości narodowe — bogactwo czy problem. Instytucjonalizacja mniejszości narodowych w Polsce w latach 1989–2002*, Warszawa 2003, s. 74.

⁴⁴ G. Babiński, *Nacjonalizmy czy regionalizmy? Ruchy etnoregionalne w Europie*, [w:] *Europa państw — Europa narodów. Problemy etniczne Europy Środkowo-Wschodniej*, red. G. Babiński, W. Miodunka, Kraków 1995, s. 59.

- Budyta-Budzyńska M., *Mniejszości narodowe — bogactwo czy problem. Instytucjonalizacja mniejszości narodowych w Polsce w latach 1989–2002*, Warszawa 2003.
- Castles S., de Haas H., Miller M.J., *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, London 2014.
- Chałupczak H., *Paradygmat badawczy polityki etnicznej jako polityki publicznej państwa*, [w:] *Polska i Europa wobec wyzwań współczesnego świata. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce i w Europie*, red. A. Sakson, Toruń 2013.
- Giedrojc M., *Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu jako podmiot polityki etnicznej (1989–2011)*, Szczecin 2014.
- Guboglo M., *Identifikacja idencności. Etnosociologiczne ocerki*, Moskwa 2003.
- Horska N., *Aktywność narodowa mniejszości rosyjskiej na Ukrainie (1991–2004)*, Toruń 2009.
- Jasiewicz K., *Czynniki asymilacji narodowej*, „Przegląd Socjologiczny” 29, 1977.
- Jewtuch W., *Etnopolityka w Ukraini: prawny i kulturowy aspekt*, Kiev 1997.
- Kohn H., *The Idea of Nationalism. A Study in its Origins and Background*, New York 1948.
- Krzysztofek K., *Pogranicza i multikulturalizm w rozszerzonej Unii*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1.
- Kymlicka W., *Nation-building and minority rights: comparing West and East*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 26, 2000, nr 2.
- Łodziński S., *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2005, s. 79.
- Majboroda O., *Etnopolityka*, [hasło w:] *Mala encyklopedia etnoderżawoznastwa*, red. J. Rymarenko, Kiev 1996.
- Massey D.S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J.E., *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford 1998.
- Meinecke F., *Weltbürgertum und Nationalstaat*, München 1962.
- Mieczkowski J., *Między teorią a praktyką polityki wobec mniejszości narodowych w Polsce*, „Acta Politica” 2009, nr 21.
- Pietras J., *Dyskryminacja mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-Wschodniej*, [w:] *Samo-identyfikacja mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-Wschodniej. Problematyka politologiczna*, red. A. Czarnocki, Lublin 1998.
- Plamenatz J., *Two types of nationalism*, [w:] *Nationalism: the Nature and Evolution of an Idea*, red. E. Kamenka, London 1976.
- Pudło K., *Polityka etniczna państw (wewnętrzne i zewnętrzne jej determinanty)*, [w:] *Studia i szkice z dziejów najnowszych, politologii i socjologii*, red. R. Gelles, M. Wolański, Wrocław 1994.
- Pudło K., *Polityka państwa polskiego wobec ludności ukraińskiej (1944–1991)*, „Sprawy Narodowościowe” 1993, nr 1.
- Tavadov G., *Etnologia*, Moskwa 2004.
- Wasiak K., *Mniejszości narodowe i polityka państwa*, „Biuletyn Naukowy Zakładu Stosunków Międzynarodowych Instytutu Śląskiego w Opolu” 1973, nr 3.
- Wierzbicki A., *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa 2008.
- Wierzbicki A., *Rosja. Etniczność i polityka*, Warszawa 2011.
- Zenderowski R., Chałupczak H., Baluk W., *Polityka etniczna: próba teoretycznej konceptualizacji*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.
- Zenderowski R., *Polityka etniczna — próba (re)konceptualizacji*, [w:] *Polityka etniczna. Teorie, koncepcje, wyzwania*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek, Lublin 2015.
- Zisserman-Brodsky D., *Costructing Ethnopolitics in the Soviet Union. Samizdat, Depravation and the Rise of Ethnic Nationalism*, New York 2003.
- Żelazny W., *Etniczność. Ład — konflikt — sprawiedliwość*, Poznań 2006.

Ethnic policy as a subject of social science research. Different theoretical approaches

Keywords: ethnic policy, nationality policy, ethnopolitics, social sciences

Summary

The article is part of a study of issues of Polish ethnic policy. Its main aim is to present to the reader different theoretical approaches of social science researchers to the subject of ethnic policy. It consists of two parts. The first of these is dedicated to the various definitions of ethnic policy. The second specifies different models and typologies of the subject.